

СТАНОВЛЕННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ

FORMATION AND FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINIAN CONDITIONS

У статті подано обґрунтування сучасних підходів до становлення й функціонування громадянського суспільства в українських умовах. Подано розуміння сутності громадянського суспільства як сукупності незалежних громадських організацій, інституцій, громадян та інших учасників, які діють поза владними структурами з метою захисту прав і інтересів громадян, сприяють розвитку демократії, реалізації соціальних і політичних ініціатив, а також контролю за діяльністю влади. Підкреслено, що громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні громадянського суверенітету, підтримці правової держави та зміцненні соціальної культури громадськості. Відзначено, що громадянське суспільство зазнає змін в залежності від рівня свідомості дій при задоволенні потреб в громадянському суспільстві; способів задоволення потреб та сфери задоволення потреб. Визначено основні ознаки українського громадянського суспільства, подано їх характеристику та зазначено, що вони взаємодіють та сприяють стабільності та розвитку суспільства, підвищуючи рівень громадянської свідомості та відповідальності. Стверджено, що практика зарубіжних країн підтверджує, що громадянське суспільство не виключає роль держави, а навпаки, може сприяти її більш ефективному функціонуванню. Аргументовано, що головна мета громадянського суспільства в Україні полягає у тому, щоб держава забезпечувала права людини та виконувала їх, створюючи систему, яка не лише захищає права, але й здійснює моніторинг і контроль за їх дотриманням. Підсумовано, що громадськість в Україні має бути прямим чином залучена до процесів становлення ефективної системи публічного управління. Аргументовано, що українська держава, декларуючи свої євроінтеграційні прагнення, повинна забезпечити максимально якісну реалізацію публічному регулюванню суспільними процесами шляхом передачі окремих управлінських функцій від органів державної влади до інших суб'єктів управлінської діяльності, залучення громадського моніторингу та контролю і здійснення процесів децентралізації, публічності та демократизації.

Ключові слова: громадянське суспільство, населення, органи влади, держава, громадянська свідомість, стратегія.

The article provides a rationale for modern approaches to the formation and functioning of civil society in Ukrainian conditions. An understanding of the essence of civil society as a set of independent public organizations, institutions, citizens and other participants that act outside the power structures to protect the rights and interests of citizens, contribute to the development of democracy, the implementation of social and political initiatives, as well as control over the activities of the government is presented. It is emphasized that civil society plays a key role in the formation of civil sovereignty, support of the rule of law and strengthening of the social culture of the public. It was noted that civil society undergoes changes depending on the level of awareness of actions in meeting the needs of civil society; ways of meeting needs and areas of meeting needs. The main characteristics of Ukrainian civil society are defined, their characteristics are presented and it is stated that they interact and contribute to the stability and development of society, increasing the level of civic consciousness and responsibility. It is claimed that the practice of foreign countries confirms that civil society does not exclude the role of the state, but on the contrary, it can contribute to its more effective functioning. It is argued that the main goal of civil society in Ukraine is for the state to ensure human rights and fulfill them, creating a system that not only protects rights, but also monitors and controls their observance. It is concluded that the public in Ukraine should be directly involved in the processes of establishing an effective system of public administration. It is argued that the Ukrainian state, declaring its European integration aspirations, should ensure the highest quality implementation of public regulation of social processes by transferring certain management functions from state authorities to other subjects of management activity, involving public monitoring and control, and implementing processes of decentralization, publicity and democratization.

Key words: civil society, population, authorities, state, civic consciousness, strategy.

УДК 323.21:316.3 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.4>

Мітін В.С.

аспірант кафедри державної політики та врядування
Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна переживає складні часи, пов'язані з реагуванням на воєнні втрати, опором окупації, захистом суверенітету та пошуком національної ідентичності. У процесі становлення та розвитку українського громадянського суспільства відбувається боротьба за відновлення справедливості та правосуддя, захист прав і свобод громадян як суб'єктів політичної нації. Це складний шлях, на якому

допущено немало помилок і існує велика ймовірність не уникнення їх у майбутньому. І саме завдяки цим помилкам Україна зростає як держава і громадянське суспільство.

Разом з тим, нове покоління також зростає і вчиться, і це надзвичайно важливий процес передачі соціального досвіду та уроків історії. Від якості цього процесу залежить те, в якій країні буде жити нова генерація через багато років. Відповідно до цього, існує немало про-

блем, пов'язаних із становленням та функціонуванням громадянського суспільства в нових реаліях, у яких перебуває нині українська держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані із становленням й функціонуванням громадянського суспільства в українських умовах піднімаються в працях багатьох науковців. Зокрема, варто згадати таких вчених як Арабаджиєв Д. [1], Гончарук В. [2], Каплан Ю. [3], Корнієвський О. [3], Лясота А. [4], Мельник Л. [5], Пеліванова Н. [3], Примуш М. [6], Сенча С. [7], Сидоренко Д. [3], Тищенко Ю. [3] та багато інших.

В своїх працях дослідники вивчають сучасний стан розвитку громадянського суспільства та перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні, аналізують роль громадянського суспільства у здійсненні місцевого самоврядування в Україні, розглядають вплив громадських організацій на сучасне українське політичне поле та реалізацію механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства в контексті викликів та перспектив, здійснюють оцінку європейського досвіду ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства та можливостей адаптації досвіду зарубіжних країн для стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте становлення й функціонування громадянського суспільства в українських умовах є питанням, яке потребує глибоких наукових досліджень, зважаючи на ті реалії, в яких перебуває нині українська держава.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сучасних підходів до становлення й функціонування громадянського суспільства в українських умовах.

Виклад основного матеріалу.

Громадянське суспільство в загальному розумінні слід розглядати як сукупність незалежних громадських організацій, інституцій, громадян та інших учасників, які діють поза владними структурами з метою захисту прав і інтересів громадян, сприяють розвитку демократії, реалізації соціальних і політичних ініціатив, а також контролю за діяльністю влади. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні громадянського суверенітету, підтримці правової держави та зміцненні соціальної культури громадськості. Українське громадянське суспільство зазнало значних змін після отримання незалежності, виявляючи важливу роль у формуванні демократичних інститутів та сприянні розвитку громадянського суверенітету.

Наукові дослідження щодо становлення і функціонування громадянського суспільства в Україні ще не сформувалися у єдиний теоретичний підхід. Деякі експерти та політики в Україні вважають за краще використовувати за ідеал моделі громадянського суспільства інших країн [6]. Це може бути пов'язаним з відсутністю сталої демократії та активності громадянського суспільства в Україні. Деякі представники влади навіть розглядають громадянське суспільство як загрозу і висувують ідею його формування за принципом «згори – донизу». Це також підтверджується і відсутністю терміну «громадянське суспільство» у Конституції України та інших нормативних актах.

Громадянське суспільство об'єднує сферу інтересів, які можуть бути як груповими, так і приватними, що допомагає зрозуміти його роль та місце у суспільно-політичних процесах. Тому неможливо розділити громадянське суспільство на відповідно до групових та індивідуальних інтересів. Громадянське суспільство зазнає змін в залежності від таких факторів:

- рівня свідомості дій при задоволенні потреб в громадянському суспільстві (які можуть бути прихованими або явними);
- способів задоволення потреб (рівень комунікації між членами групи);
- сфери задоволення потреб (індивідуальні, групові).

Такий підхід дозволяє зрозуміти, що внутрішньогрупова мобільність громадян є основою громадянського суспільства. Лише після формування між громадянами певних культурних, економічних, соціальних та інших зв'язків виникає відповідний формат моделей та інститутів взаємодії з державою. Іншими словами, ініціатива повинна виникати від індивідів, які об'єктивно усвідомлюють власні потреби.

До основних ознак, які характеризують громадянське суспільство в сучасних умовах, можна віднести ті, які представлені в табл. 1.

Ці ознаки взаємодіють та сприяють стабільності та розвитку суспільства, підвищуючи рівень громадянської свідомості та відповідальності.

Практика зарубіжних країн підтверджує, що громадянське суспільство не виключає роль держави, а навпаки, може сприяти її більш ефективному функціонуванню [7]. У контексті громадянського суспільства, роль держави змінюється, переходячи від простого адміністративно-правового впливу до більш процесуально-правового підходу.

Головна мета громадянського суспільства полягає у тому, щоб держава забезпечувала

Основні ознаки громадянського суспільства та їх характеристика

№ п/п	Ознаки	Їх характеристика
1	Незалежні громадські організації	Громадянське суспільство характеризується існуванням незалежних організацій, які діють поза владними структурами та представляють різноманітні інтереси громадян
2	Громадянська активність	Це включає участь громадян у громадських обговореннях, акціях, протестах, а також участь у виборах та інших формах громадської участі
3	Захист прав і свобод	Громадянське суспільство виступає за захист прав і свобод громадян, включаючи громадянські, політичні, економічні та соціальні права
4	Самоорганізація	Громадянське суспільство виявляє здатність до самоорганізації, формуючи різноманітні ініціативи та проекти для вирішення соціальних проблем
5	Громадський контроль	Це активна участь громадян у контролі за діяльністю влади, включаючи вимагання відкритості, прозорості та відповідальності з боку уряду
6	Розвиток громадянської культури	Громадянське суспільство сприяє формуванню громадянської культури, включаючи цінності демократії, взаємоповаги, толерантності та відкритості

Джерело: власні узагальнення

права людини та виконувала їх, створюючи систему, яка не лише захищає права, але й здійснює моніторинг і контроль за їх дотриманням. Це означає, що громадянське суспільство сприяє створенню механізмів, які забезпечують, що державні структури працюють на користь громадян, забезпечуючи їм правовий захист і гарантії.

Такий підхід дозволяє забезпечити більш ефективне функціонування державних інституцій, а також зміцнює довіру громадян до влади, сприяючи розвитку демократії та правової держави.

Розвиненість інститутів громадянського суспільства прямим чином впливає на специфіку публічного управління та функціонування органів державної влади. Стабільне функціонування громадянського суспільства лежить в основі сучасних демократичних держав з представницькою демократією, оскільки вони зацікавлені в цьому, делегуючи йому частину державних функцій та завдань.

Громадянське суспільство в розумінні багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців є інститутом, діяльність якого відбувається поза межами держави. Це поняття включає в себе низку соціальних інститутів, таких як правозахисні організації, навчальні центри, спортивні клуби, сімейні консультаційні установи, екологічні групи, дитячі центри, професійні організації, соціальні клуби, університети, лікарні та багато інших. Визначальними рисами таких інститутів можна назвати наступні:

- самоврядність (контролюють та керують своїми справами);
- некомерційність (не працюють заради прибутку);
- недержавність (інституційно відокремлені від держави);
- організованість (їм притаманна організаційна структура).

До основних ознак громадянського суспільства, які характеризують його особливість порівняно з іншими інститутами у сфері публічного управління та державної влади, слід віднести:

- громадянське суспільство складається з позадержавних соціальних інститутів;
- громадянське суспільство через посередництво дії соціальних інститутів націлене на відстоювання суспільних інтересів;
- соціальні інститути громадянського суспільства формуються шляхом взаємодії свідомих та політично активних громадян.

Як згадувалося вище, в українському законодавстві відсутні правові норми, що регламентують поняття громадянського суспільства, проте є роз'яснення поняття «інститути громадянського суспільства». Так, Міністерство юстиції України у своєму роз'ясненні до інститутів громадянського суспільства відносить:

- недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства;
- органи самоорганізації населення;
- релігійні і благодійні організації;

- організації роботодавців;
- творчі та професійні спілки;
- громадські організації.

Інститути громадянського суспільства покликані надавати послуги та здійснювати контроль та громадський моніторинг/громадське представництво [8, с. 13].

Рівень взаємодії громадянського суспільства із органами державної влади та якість цієї взаємодії здатні вплинути на швидкість та масштаби побудови правової та демократичної української держави і моделі її державного управління. Показовим процесом стало формування принципово нових взаємозв'язків після Революції Гідності 2014 року, завдяки якій розпочався новий етап реального впливу громадянського суспільства на реформування публічного управління в країні. У напрямі забезпечення потреби формування національного законодавства щодо можливості правових форм залучення представників громадянського суспільства до управлінських процесів та ролі і місця інститутів громадянського суспільства у формуванні політики держави була затверджена «Національна стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» Указом Президента України від 26 лютого 2016 року. У цьому документі визначалися завдання та стратегічні напрямки підвищення ролі громадськості у [9]:

- розв'язанні гуманітарних, соціально-економічних та політичних проблем;
- утвердженні правової держави, відповідальної перед людиною;
- розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах;
- вирішенні питань місцевого значення та управлінні державними справами;
- впровадженні належного врядування та нагальних суспільних змін.

На даний час громадянське суспільство забезпечує здійснення контролю та моніторингу діяльності муніципальних та державних підприємств, установ та організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування, реалізовує ініціативи державного реформування, сприяє ретрансляції інтересів громадян, захисту їх прав та свобод, а також долучається до координації і організації протестних акцій.

В сучасних умовах найбільш прийнятною формою взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства має бути соціальне партнерство, здатне забезпечити формування ефективного публічного управління в Україні. Громадянське суспільство здатне реалізовувати значну частку державних функцій

в економічній, культурній та соціальній сфері за умови відкритого фінансування з боку держави. В умовах дії воєнного стану в першу чергу потрібно спрямувати зусилля на те, щоб забезпечити інституціям громадянського суспільства можливість бути залученими у процесах формування державної політики та децентралізації.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що громадськість в Україні має бути прямим чином залучена до процесів становлення ефективної системи публічного управління. Українська держава, декларуючи свої євроінтеграційні прагнення, повинна забезпечити максимально якісну реалізацію публічному регулюванню суспільними процесами шляхом передачі окремих управлінських функцій від органів державної влади до інших суб'єктів управлінської діяльності, залучення громадського моніторингу та контролю і здійснення процесів децентралізації, публічності та демократизації. При цьому держава повинна співпрацювати з інститутами громадянського суспільства на засадах консенсусу та відкритої співпраці. Потрібно в нормативно-правовій базі української держави регламентувати роль та місце громадянського суспільства в управлінських процесах і можливість та способи залучення громадськості до управлінської діяльності.

Подальші перспективи в досліджуваному напрямку полягають у вивченні впливу громадськості на прийняття державних рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арабаджиев Д. Вплив громадських організацій на сучасне українське політичне поле. Наукові записки. 2018. Випуск 6 (68). URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/arabadzhyev_vplyv.pdf (дата звернення 22.03.2024).
2. Гончарук В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства: виклики та перспективи. Аспекти публічного управління. №10(5), 2022. С. 35–46. <https://doi.org/10.15421/152233>
3. Ключові виклики для розвитку громадянського суспільства, 2020. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2020 році: матеріали. щоріч. доп. / [Корнієвський О., Сидоренко Д., Пеліванова Н. та ін.]; за заг. ред. Ю. Тищенко, Ю. Каплан. – Київ: НІСД, 2021. 116 с.
4. Лясота А.Є. Сучасний стан та перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. Грані, Том 21, №10. 2018. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/1268/1247> (дата звернення 22.03.2024).
5. Мельник Л.А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. Інвестиції: практика та досвід, 2019. №4. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2019/20.pdf (дата звернення 22.03.2024).

6. Примуш М.В. Роль громадянського суспільства у здійсненні місцевого самоврядування в Україні. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 84–87.

7. Сенча С.А. Аналіз можливості адаптації досвіду зарубіжних країн для стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні. Право та державне управління. URL: http://pdujournal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_2/28.pdf (дата звернення 22.03.2024).

8. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. Київ, Ваїте, 2016. 280 с.

9. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 26 лютого 2016р. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>. (дата звернення 22.03.2024р.)